

86. STEFAN APOLONIUSZ KOWNAS

1. DATA I MIEJSCE URODZENIA I ŚMIERCI – ur. 9 II 1898 Radom, gubernia radomska, Cesarstwo Rosyjskie; zm. 13 XII 1978 Szczecin.

2. RODZINA – ojciec: Józef (zm. 1928 lub 1932), urzędnik kolejowy, matka: Helena (zm. 1944) z domu Saska, bracia: Zygmunt, nauczyciel w Świsłoczy, a po II wojnie światowej – w Rzepinie (Ziemia Lubuska), Kazimierz, kierownik Spółdzielni Ogrodniczej w Kalwarii Zebrzydowskiej, siostra: Irena Kowalska, urzędniczka w Warszawie, żona: Helena z domu Dowiejko (ślub w 1926), syn: Jerzy (1928–2013), aktor teatralny, córka: Irena, aktorka teatralna i filmowa.

3. WYKSZTAŁCENIE – [być może szkoła powszechna w Radomiu, ale brak danych], ok. 1910/1911–1914/1915 – 5 klas w Szkole Handlowej w Radomiu, 1915–1918 – Szkoła Realna w Woroneżu (Rosja), gimnazjum w Wilnie, 1922 – świadectwo dojrzałości tamże. 1922–1928 – studia na Wydz. Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, 1933 – absolutorium, 7 V 1935 – magisterium z filozofii w zakresie botaniki, praca magisterska „Badania nad okresem spoczynkowym *Gladiolus gandavensis* van Houtte” (publikowana: Badania nad okresem spoczynkowym cebulek *Gladiolus Gandavensis* van Houtte. Untersuchungen

der Ruheperiode bei *Gladiolus Gandavensis* van Houtte. *Prace Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Wydział Nauk Matematycznych i Przyrodniczych. Travaux de la Société des Sciences et des Lettres de Wilno. Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles* (za 1938) 1939, 13: 327–343), promotor: prof. Piotr Wiśniewski (1881–1971). 1936 – dyplom nauczyciela szkół średnich ogólnokształcących, 1937 – dyplom nauczyciela szkół rolniczych i ogrodniczych.

4. STOPNIE NAUKOWE I DANE BIBLIOGRAFICZNE ROZPRAW – 5 VI 1950 – doktor nauk przyrodniczych na podstawie rozprawy „Trzeciorzędowe drewna z Dobrzynia nad Wisłą” (publikowana: Trzeciorzędowe drewna z Dobrzynia nad Wisłą. *Studia Societatis Scientiarum Torunensis. Sectio D* 1951, 1: 67–121), promotor: prof. Jan Zablocki (1894–1978), promocja na Wydz. Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. 24 VI 1955 – Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki przyznała tytuł naukowy docenta. 17 IX 1960 – uchwałą Rady Państwa powołany na stanowisko profesora nadzwyczajnego w Wyższej Szkole Rolniczej w Szczecinie. 22 IV 1967 – uchwałą Rady Państwa otrzymał tytuł naukowy profesora zwyczajnego nauk przyrodniczych.

5. PRZEBIEG PRACY ZAWODOWEJ – 1 IX 1921 – 30 VII 1923 – wychowawca w internacie Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Wilnie. 1 I 1922 – 30 VI 1927 – nauczyciel w Gimnazjum dla Dorosłych w Wilnie. 1 IX 1926 – 31 VIII 1937 – nauczyciel w Państwowej Średniej Szkole Ogrodniczej w Wilnie. 1 IX 1937 – 30 VI 1938 – nauczyciel w Państwowym Liceum im. Czartoryskich w Wilnie. 1 VII 1938 – 1 XII 1939 – nauczyciel i zastępca dyrektora w Państwowym Liceum im. J. i J. Śniadeckich w Wilnie (liceum uniwersyteckie). 1 IX 1937 – 30 VI 1938 – wykładowca w Państwowym Pedagogium w Wilnie. 1938–1939 – asystent-wolontariusz w Zakładzie Botaniki Ogólnej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. W czasie II wojny światowej: od 1

XII 1939 do V 1940 – nauczyciel w litewskim gimnazjum z językiem polskim w Wilnie (aż do zwolnienia przez władze litewskie). VII 1940–1945 – robotnik, a następnie kierownik techniczny w Wytwórni Chemicznej „Hygiena” w Wilnie, 1 VII 1941 – 15 VIII 1944 – nauczyciel Kompletów Tajnego Nauczania w Wilnie. 16 VII 1946 – 31 VII 1954 – starszy asystent, następnie adiunkt (od 1952) w Katedrze Botaniki Ogólnej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Równocześnie: 1949–1951 – nauczyciel Uniwersytetu Przedmiotowego Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych w Toruniu [lub: Państwowych Kursów Przesposobienia Zawodowego Nauczycieli Szkół Średnich]. 1954–1968 – Wyższa Szkoła Rolnicza w Szczecinie, Wydz. Rolny: 1 VIII – 31 X 1954 – samodzielny pracownik nauki, 1 IX 1954 – 16 IX 1960 – zastępca profesora w Katedrze Botaniki, 17 IX 1960 – 30 IV 1967 – profesor nadzwyczajny, 1 V 1967 – 30 IX 1968 – profesor zwyczajny, 1 X 1968 – emerytowany.

6. PODRÓŻE NAUKOWE – 1959 – Rumunia, 1960 – Czechosłowacja, 1960 – Niemiecka Republika Demokratyczna, 1960 – ZSRR.

7a. ZAKRES BADAŃ BOTANICZNYCH – paleobotanika, dendrologia, fizjologia roślin, florystyka.

7b. LICZBA WSZYSTKICH PUBLIKACJI BOTANICZNYCH, MIEJSCE OPUBLIKOWANIA PEŁNEJ BIBLIOGRAFII PRAC, WYKAZ WAŻNIEJSZYCH PRAC – Opublikował co najmniej 41 prac botanicznych. Brak opublikowanej pełnej bibliografii. Najważniejsze prace – 1. 1955. Trzeciorzędowa flora z Dobrzyń nad Wisłą. *Acta Geologica Polonica* 5(4): 439–516; 2. 1957. *Przewodnik dendrologiczny po Toruniu i okolicach*. PWN Łódź, 143 s. [współautor: A. Sienicka]; 3. 1958. *Szczecin – miasto parków i zieleni*. PWN, Poznań, 179 s. [współautor: C. Piskorski]; 4. 1959. Przedstawiciele rodziny *Zingiberaceae* w trzeciorzędzie Dobrzyń nad Wisłą. *Acta Societatis Botanicorum Poloniae* 28(3): 461–470; 5. 1959. Stanowisko *Anaphalis margaritacea* (L.) Benth. et Hook. w Polsce — *Anaphalis margaritacea* in Polen. *Fragmenta Floristica et Geobotanica* 5(2): 217–221; 6. 1962. Obecny stan zadrzewień miasta Szczecina. *Szczecińskie Towarzystwo Naukowe, Wydział Nauk Przyrodniczo-Rolniczych* 11(1), 104 s. + 32 tabl.

fot. [współautor: A. Sienicka]; 7. 1963. Parki wiejskie województwa szczecińskiego. *Szczecińskie Towarzystwo Naukowe, Wydział Nauk Przyrodniczo-Rolniczych* 16, 116 s. [współautor: A. Sienicka]; 8. 1965. Parki, zabytkowe drzewa i rezerwy województwa koszalińskiego. *Szczecińskie Towarzystwo Naukowe, Wydział Nauk Przyrodniczo-Rolniczych* 27, 180 s. [współautor: A. Sienicka]; 9. 1968. Parki, zabytkowe drzewa i rezerwy województwa gdańskiego. *Szczecińskie Towarzystwo Naukowe, Wydział Nauk Przyrodniczo-Rolniczych* 32, 104 s. [współautor: A. Sienicka]; 10. 1972. *Przewodnik po województwie koszalińskim*. LOP, Warszawa, 176 s. [współautor: H. Piszczek].

7c. GŁÓWNE OSIĄGNIĘCIA NAUKOWE – Paleobotanika była głównym obszarem jego badań w okresie pracy w Toruniu. Zbadał wtedy trzeciorzędową florę ze skarpy na prawym brzegu Wisły w okolicach miasta Dobrzyń nad Wisłą, stamtąd opisał następujące nowe gatunki kopalnych roślin *Carex Lilpopi* sp. n., *Malva Irenae* sp. n., *Myrica ceriferiformis* sp. n., *Polygonum lapathiforme* sp. n., *Polygonum Zablockii* sp. n., *Salix cinereiformis* sp. n., *Salix rosmariniformis* sp. n., *Sparganium octolineatum* sp. n. [patrz: p. 7b, poz. 1] oraz *Amomum europaeum* sp. n., *Rhizocaulon saportae* sp. n., *Rhizocaulon zingiberoides* sp. n. [patrz: p. 7b, poz. 4]; rzucił nowe światło na charakter roślinności trzeciorzędu w Polsce, wskazując równocześnie na jej pokrewieństwo ze współczesną florą wschodniej Azji, wyjaśnił także charakter kilku rodzajów roślin, które dotychczas były słabo poznane lub błędnie interpretowane [patrz: p. 7b, poz. 4]. Dendrologia – ułożył klucz do oznaczania drzew i krzewów Torunia i okolic [patrz: p. 7b, poz. 2], dokonał inwentaryzacji drzew i krzewów początkowo Szczecina [patrz: p. 7b, poz. 3 i 6], następnie rozszerzył ją na parki miejskie i podworskie województwa szczecińskiego [patrz: p. 7b, poz. 7], koszalińskiego [patrz: p. 7b, poz. 8, 10], a w końcu – gdańskiego [patrz: p. 7b, poz. 9], tym samym wykonał (wspólnie z Antoniną Sienicką) pełną dokumentację dendrologiczną parków miejskich, wiejskich i podworskich Pomorza (od Odry po Wisłę), dzięki czemu można było rozpocząć starania o ich

ochronę, a w efekcie uratowano je przed zupełną dewastacją. Florystyka – w 1952 roku odkrył koło miasta Rzepin (woj. zielonogórskie) stanowisko *Anaphalis margaritacea* (L.) Benth. et Hook., które następnie obserwował w latach 1952–1957, opisał amerykańskie borówki w lasach powiatu szczecińskiego, roślinność dawnego ptasiego rezerwatu na Wyspie Mętnej koło Szczecina, czy stosunki fizjograficzne i szatę roślinną Pomorza Szczecińskiego. Fizjologią roślin zajmował się tylko podczas studiów, z tej dziedziny napisał jedynie pracę magisterską. Jest współautorem podręcznika *Botanika* dla wyższych szkół rolniczych (pod redakcją K. Steckiego, Warszawa 1966), do którego napisał rozdziały: Wiadomości wstępne (s. 7–25), Fenologia (s. 700–709) i Zagadnienia botaniczno-gospodarcze (s. 817–834).

8. DZIAŁALNOŚĆ DYDAKTYCZNA, ORGANIZATORSKA I KOLEKCYJERSKA – Wykłady z botaniki dla studentów I roku Wydz. Rolnego WSR przyciągały słuchaczy oryginalnością, równie dużą popularnością cieszyły się powadzone przez niego wycieczki botaniczne. Politechnika Szczecińska – wykłady z zakresu dendrologii dla słuchaczy Studium Podyplomowego Architektury. Z jego inspiracji powstało w 1954 roku Studenckie Naukowe Koło Botaników WSR. Uczestniczył w organizowaniu Wyższej Szkoły Rolniczej w Szczecinie, współorganizował od podstaw tamtejszą Katedrę Botaniki. Był jednym z organizatorów Szczecińskiego Towarzystwa Naukowego. W roku 1955 zorganizował Oddział Szczeciński Polskiego Towarzystwa Botanicznego. Współorganizator okręgu Ligi Ochrony Przyrody w Szczecinie. Współorganizator Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Przyrody w Szczecinie (1954). Wypromował 6 doktorów, wśród których byli m.in. Janina Jasnowska, Urszula Kierska-Grinn, Henryk Chylarecki, Aleksandra Stachak, Zofia Stanek. Był opiekunem dwóch rozpraw habilitacyjnych.

9. DZIAŁALNOŚĆ W INNYCH DZIEDZINACH – Przez cały okres swej aktywności zawodowej brał czynny udział w popularyzacji wiedzy botanicznej.

10. WAŻNIEJSZE GODNOŚCI I STANOWISKA W INSTYTUCJACH, TOWARZYSTWACH NAUKOWYCH I REDAKCJACH – WSR w Szczecinie: 1 VIII 1954

– 31 X 1954 – kierownik Katedry Botaniki na Wydz. Rolnym, od 1 I 1955 – kierownik Zespołowej Katedry Botaniki na Wydz. Rolnym, 1 IV – 31 V 1955 – prodziekan Wydz. Rolnego (z nominacji), 1 VI – 31 VIII 1955 – dziekan (z nominacji), 1 IX 1955 – 30 X 1956 – prorektor ds. nauki (z nominacji), 1 XI 1956 – 30 IX 1962 – prorektor ds. nauki (z wyboru), kierownik Magisterskiego Studium Eksternistycznego (od 1965), od 8 III 1960 – członek Komisji do spraw Kroniki Uczelni. Szczecińskie Towarzystwo Naukowe: sekretarz generalny (1957–1970), wiceprezes (1970–1973). Przewodniczący Szczecińskiego Oddziału PTB (1955–1970), członek: Komitetu Botanicznego PAN (1958–?), Komisji Historii Botaniki Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN, Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Przyrody w Szczecinie, Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Przyrody w Koszalinie, Rady Naukowej Instytutu Pomorza Zachodniego, Prezydium Wojewódzkiego Komitetu Rozwoju Ziem Zachodnich, rad naukowych: Wolińskiego Parku Narodowego (od 1960), Słowińskiego Parku Narodowego (od 1967) i Parku Dendrologicznego w Przelewicach. Zastępca przewodniczącego Wojewódzkiego Zarządu Ligi Ochrony Przyrody w Szczecinie, przewodniczący (lub zastępca przew.) Oddziału Szczecińskiego Tow. Przyr. im. Kopernika (1965–1969). Zastępca przewodniczącego Oddziału Szczecińskiego PTB (1970–1978).

11. NAJWAŻNIEJSZE WYRÓŻNIENIA I ODZNACZENIA – 1920 – Krzyż Walecznych, 28 IX 1954 – Srebrny Krzyż Zasługi, 1955 – Medal X-lecia Polski Ludowej, 28 IX 1957 – Złoty Krzyż Zasługi, 1959 – Złoty Gryf Pomorski, 1959 [lub 1962] – Złota Odznaka Akademickiego Związku Sportowego, 1963 – Odznaka Honorowa Zrzeszenia Studentów Polskich, 1964 – Odznaka Tysiąclecia Państwa Polskiego, 1964 – Odznaka Zasłużonego Działacza Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich, 1964 – Złota Odznaka Ligi Ochrony Przyrody, 1965 – zespołowa nagroda III stopnia Ministra Szkolnictwa Wyższego, 1966 – Odznaka Honorowa za zasługi w rozwoju dla województwa koszalińskiego, 1967 – zespołowa nagroda za udział w opracowaniu podręcznika *Botanika* dla wyższych szkół rolniczych, 1968 – Krzyż

Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, 1968 – wojewódzka nagroda za zasługi w dziedzinie krzewienia kultury, 1971 – Odznaka za zasługi w rozwoju nauki w województwie szczecińskim, 1973 – tytuł honorowy Zasłużony Nauczyciel PRL, oraz kilka dyplomów.

Eponimy – Gimnazjum nr 6 w Szczecinie, Ogród Dendrologiczny w Szczecinie oraz rezerwat leśny w Puszczy Bukowej noszą imię Stefana Kownasa. „Prof. Kownas” – odmiana herbaciana róży wyhodowana przez Stanisław Żyłę (w 1993).

12. INNE INFORMACJE – w 1915 na skutek działań wojennych I wojny światowej ewakuowany wraz z rodzicami do Rosji do Woroneża, gdzie mieszkał trzy lata. Zainteresowania przyrodnicze wzbudziła w nim matka podczas licznych wycieczek przyrodniczych. Po powrocie do Polski jako ochotnik uczestniczył w wojnie polsko-radzieckiej (jako saper po kursie minerskim), w 1919 został ciężko ranny. Ze względu na trudną sytuację materialną rodziców musiał sam utrzymywać się podczas studiów w Wilnie. Przed II wojną światową wykonał dwie prace naukowe z zakresu fizjologii roślin, pierwsza z nich (na *Gladiolus gandavensis*) została opublikowana, druga – o wpływie dwusiarczku węgla na skracanie okresu spoczynku u roślin – przygotowana do druku uległa zniszczeniu w czasie wojny. Podczas II wojny światowej pracując w prywatnej wytwórni chemicznej „Hygiena” zajmował się pod kryptonimem „Kino” fałszowaniem dokumentów dla organizacji konspiracyjnych.

Brat Zygmunt prześladowany był w Świsłoczy jako Polak, brat Kazimierz i siostra Irena zostali wywiezieni na roboty do Niemiec. Po zajęciu Wilna przez Armię Czerwoną żona S. Kownasa została pod koniec 1944 roku aresztowana w szpitalu, w którym pielęgnowała rannych, i wywieziona do obozu w Saratowie. S. Kownas szukając pomocy prawnej u adwokata wpadł w „kocioł” i został również aresztowany 23 XII 1944 roku. Więziony był przez NKGB w Wilnie w osławionym więzieniu na Łukiszkach, a stamtąd przeniesiony do obozu jenieckiego nr 388 w Stalinogorsku. Pracował niewolniczo w jednej z kopalń węgla w Donbasie. Zwolniony z powodu złego stanu zdrowia powrócił do Wilna dopiero 26

XII 1945. Żona przebywała na zesłaniu dłużej, do wiosny 1946. Wróciła do rodziny w IV 1946. Do Torunia w ramach repatriacji przybył dopiero w V 1946 roku. Był członkiem: od 1930 – Związku Nauczycielstwa Polskiego, od 1925 – Pol. Tow. Botanicznego, od 1930 – Pol. Tow. Przyrodników im. Kopernika. Po II wojnie światowej należał do: Związku Nauczycielstwa Polskiego, Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich, Ligi Ochrony Przyrody, Szczecińskiego Towarzystwa Kultury, Polskiego Komitetu Opieki Społecznej, Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Towarzystwa Naukowego Krajowego i Zagranicznego, Société Internationale de Paléobotanique, Zarządu Federacji Dendrologicznej Polsko-Czechosłowackiej, Polskiego Towarzystwa Leśnego. Był osobą o pogodnym usposobieniu i wyjątkowo łagodnym charakterze, niezwykle życzliwą, wyrozumiałą dla studentów, oraz cieszącą się szacunkiem współpracowników. Pochowany 16 XII 1978 na Cmentarzu Centralnym w Szczecinie (kw. 3B-10-10).

13. WYKAZ NAJWAŻNIEJSZYCH ŹRÓDEŁ – Archiwalne: Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie [Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas] – zespół *Akta Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*: F 175 6(VII Db) nr 301 –teczka osobowa – Stefan Kownas; Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny –teczka osobowa. Publikowane: T. Głazek, 1986. Pamięci Profesora Dr. Stefana Kownasa (9 II 1898 – 13 XII 1978). *Rocznik Sekcji Dendrologicznej PTB* 34: 15–19; T. Głazek, U. Grinn, A. Stachak, 1973. Prof. dr Stefan Kownas zasłużony pedagog, naukowiec i społecznik. *Wiadomości Botaniczne* 17(1): 3–7; T. Głazek, U. Grinn, A. Stachak, 1980. Profesor dr Stefan Kownas 9. II. 1898 – 13. XII. 1978. *Wiadomości Botaniczne* 24(2): 119–122; J. Jasnowska, 2007. *Szczeciński Oddział Polskiego Towarzystwa Botanicznego i botanicy Szczecina w minionym pięćdziesięcioleciu*. [prezentacja na płytce CD wydana z okazji 54 Zjazdu PTB w Szczecinie. Szczecin 2007]; Stefan Kownas. Prof. zw. dr nauk przyrodniczych (1898–1978). [W:] *Ludzie nauki Szczecina w 50-leciu. Księga osiągnięć*. T. 1. Red. J. Rutkowski. Szczecińskie Towarzystwo Naukowe, Wydawnictwo Naukowe

Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1996, s. 109–117; G. Matz, *Stefan Kownas 1898–1978. Serdeczny orędownik przyrody*, [W:] *Ku Słońcu 125. Księga z miasta umarłych*, pod red. M. Czarnieckiego, Wydawnictwo „Glob”, Szczecin 1987, s. 212–217. Źródła internetowe: https://pl.wikipedia.org/wiki/Stefan_Kownas [dostęp 7 III 2016]; Lista polskich więźniów obozu filtracyjnego nr 283 oraz obozu jenieckiego nr 388 w Stalinogorsku <http://www.memo.ru/history/polacy/vved/Index2.htm> [dostęp 7 III 2016].

14. MATERIAŁY IKONOGRAFICZNE – T. Głazek, 1986. Pamięci Profesora Dr. Stefana Kownasa (9 II 1898 – 13 XII 1978). *Rocznik Sekcji Dendrologicznej PTB* **34**: 15–19; T. Głazek, U. Grinn, A. Stachak, 1973. Prof. dr Stefan Kownas zasłużony pedagog, naukowiec i społecznik. *Wiadomości Botaniczne* **17**(1): 3–7; T. Głazek, U. Grinn, A. Stachak, 1980. Profesor dr Stefan Kownas 9. II. 1898 – 13. XII. 1978. *Wiadomości Botaniczne* **24**(2): 119–122; J. Jasnowska, 2007. *Szczeciński*

Oddział Polskiego Towarzystwa Botanicznego i botanicy Szczecina w minionym pięćdziesięcioleciu. [prezentacja na płycie CD wydana z okazji 54 Zjazdu PTB w Szczecinie. Szczecin 2007]; Stefan Kownas. Prof. zw. dr nauk przyrodniczych (1898–1978). [W:] *Ludzie nauki Szczecina w 50-leciu. Księga osiągnięć*. T. 1. Red. J. Rutkowski. Szczecińskie Towarzystwo Naukowe, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1996, s. 109–117; G. Matz, *Stefan Kownas 1898–1978. Serdeczny orędownik przyrody*, [W:] *Ku Słońcu 125. Księga z miasta umarłych*, pod red. M. Czarnieckiego, Wydawnictwo „Glob”, Szczecin 1987, s. 212–217.

Piotr KÖHLER

Biogram powstał w ramach realizacji grantu: NPRH/912-Bibl: HINC ITUR AD ASTRA. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie 1919–1939. Monografia zespołowa.